

групами, що проживали на території Беларусі, а також действующим законодавством в сфері міжнародних відносин і державної національної політики.

1. Государство для народа : Доклад Президента Республики Беларусь А.Г.Лукашенко // Государство для народа: документы и материалы Третьего Всебелорусского собрания, 2–3 марта 2006 года, Минск / редкол.: А.Н.Рубинов и др. – Минск: Беларусь, 2006. – С. 9–74.
2. Доклады Беларуси / CERD/C/BLR/18-19 от 18.11.2012 восемнадцатый и девятнадцатый периодические доклады по выполнению положений Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации, подлежащие представлению 8.05.2008 г. Доступно на сайте: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/cerds83.htm> [Дата доступа 16 августа 2013].
3. Конституция Республики Беларусь 1994 года: с изм. и доп., принятыми на реп. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. – Минск: Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2012.
4. Лукашенко А.Г. Послание Президента А.Г. Лукашенко участникам I Конгресса деятелей

- культуры стран СНГ // Республика. – 1996. – 31 мая. – С. 3.
5. О национальных меньшинствах в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь 11 ноября 1992 г. № 1926–ХІІ (изменения и дополнения от 5 января 2004 г. № 261–3, от 7 мая 2007 г. № 212–3).
 6. О противодействии экстремизму: Закон Республики Беларусь от 04.01.2007 г. № 203–3 // Национальный реестр правовых актов. – № 15. – 2/1300.
 7. Положение об аппарате Уполномоченного по делам религий и национальностей, 2006. Белорусский правовой портал. Доступно на сайте: <http://www.pravoby.info/documenta/part0/akta0943.htm> [Дата доступа 9 августа 2013].
 8. Пушкін І.А. Нацыянальныя супольнасці Беларусі: грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць (1990–2005 гг.): манаграфія. – Магілёў: МДУ імя А. Куляшова, 2007.
 9. Тусевич Е. Живём без оглядки на нацыянальнасць // Советская Белоруссия. – 2005. – 16 авг. – С. 6–7.
 10. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Минск: Амалфея, 2004.

Альберт Сергеев

УДК 342.725(477) «1980/1990»

Характер національного державотворення в Україні кінця 1980-х – початку 1990-х рр.: регіональний аспект

У статті розкривається характер національного державотворення в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Особливу увагу приділено особливостям національного державотворення в найбільш багатонаціональних областях України: Донецькій, Закарпатській та Півдня України. Підкреслено, що поліетнічність окремих регіонів України, насамперед – Донеччини та Закарпаття, потребує не лише зваженого підходу при вирішенні питань суспільно-політичного характеру, а й також – ретельного вивчення всіх визначальних аспектів їх історичного розвитку.

Ключові слова: державотворення, незалежність, «перебудова», національне відродження, регіони.

The article reveals the nature of the national state in Ukraine in the late 1980's-early 1990-ies. Special attention is paid to peculiarities of the national state in the most diverse regions of Ukraine: Donetsk, Transcarpathian and Southern Ukraine. Emphasized that polyethnicity in various regions of Ukraine, first to fall – Donbass and Transcarpathia, requires not only a balanced approach when dealing with issues of socio-political nature, as well as careful consideration of all the main aspects of their historical development.

Key words: state, independence, "perestroika", the national revival, regions.

Процес національного державотворення в Україні в кінці 1980-х – на початку 1990-х років мав цілу низку особливостей, що

відрізняло його від аналогічних процесів, котрі відбувалися в цей період у колишніх республіках Радянського Союзу. Вивчення даного аспекту є досить важливим завданням

сучасної історичної науки, оскільки він дає змогу детально відслідкувати причини й вигоди багатьох сучасних проблем не тільки у внутрішньодержавному відношенні, але й в плані міждержавних відносин, наприклад на рівні СНД.

В Україні, як і в інших республіках Радянського Союзу, процес національного відродження розпочався 1980-х років. Особливо він активізувався на рубежі 1980–1990-х років, коли культурно-національні товариства стали суттєвою основою формування громадсько-політичних організацій і перших партій національно-демократичного спрямування в Україні. Особливу увагу привертає характер цих подій у найбільш багатонаціональних областях України: Донецькій, Закарпатській та Півдня України. Саме це, серед іншого, дає змогу зрозуміти особливості розвитку державотворчих процесів в Україні на початку незалежності етнічно-регіональному аспекті.

Протягом останніх десятиліть у світі все більшого значення набуває регіональний фактор. У листопаді 1988 року Європейським парламентом була прийнята «Хартія регіоналізму», у котрій регіоналізація була визначена як один із головних напрямків розвитку державного устрою. Т. В. Болбат відзначила, що регіональні проблеми відіграють особливу роль для постсоціалістичних країн, і в першу чергу – для країн колишнього СРСР. Примітно, що ідея регіоналізму з'явилась саме в Західній Україні в 1991 році [4, с. 194, 195].

Сучасний суспільно-політичний розвиток України все більшою мірою орієнтується на регіональні особливості країни. Попри те, що наша держава є унітарною не слід ігнорувати особливості кожного з регіонів. Насамперед це стосується Донеччини, Закарпаття та Півдня України, вивчення регіональних особливостей котрих дає змогу відслідкувати та проаналізувати ставлення представників національностей, що населяють ці регіони, до ідеї самостійності та державно-правового розвитку України, зокрема в період початкового етапу розбудови її незалежності.

Отже, актуальність даного дослідження обумовлена потребою ґрунтовного й комплексного вивчення всіх суттєвих чинників державотворення в Україні. Зокрема, важливо проаналізувати регіональні особливості розвитку державотворчих процесів в Україні на рубежі 1980–1990-х

років на прикладі найбільш багатонаціональних областей України: Донецької, Закарпатської та Півдня України.

Ф. Г. Турченко зауважив, що «перебудова» в Україні супроводжувалася національним відродженням, посиленням інтересу до історичного минулого народу, його мови та культури. Компартія України, прагнучи взяти під контроль ці процеси, ініціювала у жовтні 1989 року прийняття Верховною Радою Закону «Про мови в Українській РСР». Цим документом закріплювався державний статус української мови та гарантувалася рівноправність мов усіх народів, що проживали на теренах України [16, с. 71].

Т. Болбат відзначила, що на Сході України, зокрема на Донбасі, національне пробудження протягом другої половини 1980-х років відбувалося значно повільніше, ніж у Західній і Центральній Україні. Це обумовлювалося полі етнічним складом регіону, традиційними тут ідеями інтернаціоналізму, високим тут відсотком русифікації тощо. Все це не сприяло швидкому відродженню в регіоні національної самосвідомості серед неросійського населення [2, с. 156, 157]. Проте, вже починаючи з 1987 року на Донбасі розпочався процес національно-культурного відродження як українців, так і представників інших національностей регіону. У Донецькій області з літа 1988 року були зроблені перші кроки зі створення обласного Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. Ініціаторами виступили представники інтелігенції області: донецька письменниця Г. Гордасевич, педагоги та вчені В. Оліфіренко, Ф. Олехнович і В. Білецький та ін. [1, с. 78]. Отже, протягом кінця 1980-х – початку 1990-х років на Донбасі, як в цілому й в Україні, йшло активне формування громадських організацій, спрямованих в основному на вирішення національних проблем.

На думку Г. Куромії, Донбас завжди був проблемою і для Москви, і для Києва. Він зберіг свою славу і, певною мірою, й дух вільного степу, де людиність далеко від політичних метрополій вперто захищає свої інтереси, часто поводяться як опортуністи або найманці, щоб лиш утримати свободу. Визначальним для політики на Донбасі був і залишається могутній дух свободи та незалежності. Маючи дуже значну частку російськомовного населення й будучи доволі зрусифікованим мовно та культурно, Донбас

всупереч прагненню Києва до розбудови нації, діяв як антистолична козацька земля, що чинить спротив цій розбудові. Це створювало дещо іронічний політичний підтекст для Києва, оскільки процес національного відродження від здобуття незалежності, значною мірою, засновувався на козацькому міфі, а Донбас у такому разі видається «найукраїнськішим» з усіх регіонів України. Хоча, «дух свободи та незалежності» не відкидав можливості прагматичного альянсу з ворогами та зовнішніми силами [9, с. 473, 475]. Зрештою, така, атрофована в національно-державному плані, позиція населення цього регіону призвела до його підкорення зовнішнім силам, а відтак – до тотальної русифікації та денационалізації. Це, в свою чергу, значно ускладнювало процес усвідомлення необхідності розвою власного державотворення на початку 1990-х років.

На думку В. Т. Шпака, зупинити в 1989-1991 роках процес національного пробудження в союзних республіках Москва вже не могла, тим більше, що офіційно проголошувався розвиток національних мов і культур народів СРСР, хоча реально (але замасковано) здійснювався процес примусової русифікації і поступового витіснення й винищення в республіках всього національного, особливо в Україні [17, с.205]. Особливо ж відчутним і значимим став увесь загал опозиційного до компартії руху в таких його проявах, як: рівного роду неформальні організації, національно-культурні, історико-просвітницькі та громадсько-політичні товариства тощо.

В. В. Михайлов відзначив, що становлення опозиційного руху в УРСР наприкінці 1980-х років відбувалося на основі найбільш нагальних проблем перехідного часу – дотримання громадянських прав людини, відновлення позицій української мови та культури, ліквідації «блпх плям» історії. В умовах демократизації кількість неформальних організацій стрімко зростала – вже в червні 1989 року в Україні діяло більш як 47 тис. самодіяльних об'єднань. Найчисельнішими та найвпливовішими неформальними організаціями наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років були ТУМ ім. Т. Г. Шевченка, екологічне громадське об'єднання «Зелений світ», історико-просвітницьке товариство «Меморіал» тощо. Структура регіональних осередків, їх мета та завдання відповідали Статутним документам відповідних центральних всеукраїнських організацій. Розбудовою громадсько-політичних організацій займалися місцеві громадські

активісти, що дозволяло скорегувати практичну діяльність неурядових товариств у відповідності до культурно-історичної та суспільно-політичної специфіки регіону [11, с. 11].

1 грудня 1991 року 83,9% населення Донеччини (до речі рівно стільки – скільки й населення Луганщини) ствердно проголосувало на референдумі щодо підтвердження Акту про незалежність. На переговорах у Біловезькій Пущі, що відбулися через кілька днів, реакція Б. Сльцина на це була наступною: «Що, навіть Донбас проголосував «За ?» [5, с. 277]. Відповідно з результатами референдуму 1 грудня 1991 року, С. Грабовський робить припущення, що антиукраїнська налаштованість більшості мешканців південного сходу України – міф [6, с. 48, 49]. Варто додати, що такого роду міфи (наприклад – русинства на Закарпатті) штучно політизуються окремими силами антидержавницького спрямування.

М. П. Тиводар відзначив, що процес національно-культурного відродження, як в Україні загалом, так наприклад, на Закарпатті зокрема, був досить складний і неоднозначний. При цьому, національно-культурне відродження українців, як і інших етносів, можливе лише за умови пробудження інтересу до власної історії, до свого походження та національно-культурних традицій. Цей здоровий процес охопив всі регіони України. Це дало можливість українцям відчутти себе жителями й патріотами своїх міст сіл, районів, країв, всієї рідної землі. Масове виникнення різноманітних культурно-освітніх і громадсько-політичних груп і організацій сприяло тому, що цілі групи українців почали усвідомлювати свою етнічну приналежність. Саме відроджувана національна свідомість стає єдиним реальним фактором протистояння асиміляції та збереження етнічної приналежності українців [15, с.80].

В епіцентрі українського національного відродження на Закарпатті стояла крайова організація Народного Руху. Адже боротьба за незалежність України первісно відбувалася у формі самоусвідомлення мовно-культурної ідентичності та політичної самодостатності поневоленої нації. Цей процес видався нелегким, затьняним і нерідко болісним у подоланні стереотипів викривленого історичного мислення. Вони були нав'язані протягом десятиліть правлячим режимом, котрий проводив

системну політику асиміляції та русифікації української нації при зовні привабливому антуражі [7, с. 392].

Поліетнічність окремих регіонів України, насамперед – Донеччини та Закарпаття, потребує не лише зваженого підходу при вирішенні питань суспільно-політичного характеру, а й також – ретельного вивчення всіх визначальних аспектів їх історичного розвитку. Особливо це стосується ставлення їх населення до процесу державотворення в Україні. Адже підтримка державотворчого процесу в Україні з боку національних меншин є свідченням не тільки етнополітичної стабільності, але й – запоруки майбутніх перспектив у плані державного будівництва.

Сучасні донецькі вчені висловлюють потребу аналізу духовних, соціокультурних й історичних коренів не тільки заходу та центру України, але й індустріальних східних регіонів України. Ідеться передусім про необхідність владі та громадськості усвідомити специфічність і важливість для України базових старопромислових регіонів, зокрема Донбасу, як індустріально найпотужнішого краю зі своєю історією, лінгвістичними, етнічними та ментальними особливостями, способом життя та свідомістю, ідентичністю, яка, попри значні зміни, що відбулися протягом півтора століття, однак мало змінилася [14, с. 269, 270].

Процес державотворення в Україні після проголошення незалежності в серпні 1991 року мав цілу низку особливостей, що відрізняло його від аналогічних процесів, котрі відбувалися в цей період у колишніх республіках Радянського Союзу. Вивчення даного аспекту є досить важливим завданням сучасної історичної науки, оскільки він дає змогу детально відслідкувати причини й витоки багатьох сучасних проблем не тільки у внутрішньодержавному відношенні, але й в плані міждержавних відносин, наприклад на рівні СНД.

Р. А. Офіцинський вважає, що весь історичний період (із грудня 1991 р.) позначений низкою закономірних тенденцій. Завдячуючи державній незалежності, Україна спонукала зарубіжних і вітчизняних інтелектуалів переглянути інтерпретаційні підходи до її віддаленого й близького минулого. Нова держава відразу опинилася під перехресним впливом геополітичних доктрин Росії та Заходу, її розглядали як

важливий форпост західної цивілізації у системі регіональної стабільності [13].

Розпочатий після проголошення незалежності України процес державотворення вимагав здійснення низки докорінних перетворень у всіх сферах життя, нового ступеня суспільного розвитку. При цьому, одне з головних завдань у політичній сфері полягало в переході від авторитарної системи до демократії, також важливим завданням було формування нової системи координат – замість матеріалістичної, класової – цивілізованої, з пріоритетом загальнолюдських цінностей. Потрібно було здійснити рішучі кроки шляхом системного оновлення всіх сфер суспільного життя, прилучення українського народу до надбань сучасної цивілізації. У перші місяці незалежності в Україні склалася своєрідна політична ситуація. Правляча Комуністична партія була позбавлена владних функцій: її діяльність була заборонена. Нова система державної влади ще не була створена – у центрі й на місцях утворився вакуум виконавчої влади. Така ситуація спричинила цілу низку суперечностей, протистоянь і навіть конфліктів. Як відзначили О. М. Бандурка та В. А. Греченко, в Україні конфлікт цінностей був першим за терміном визрівання. Він включав у себе стадію девальвації цінностей комуністичного суспільства й відносну перемогу цінностей демократичного суспільства [1, с. 62]. Окрім цього, вже в цей час починається формування нових еліт на місцевому, регіональному рівні, котрі активно включилися не лише в переділ економічної сфери, а й політичну боротьбу. Особливо помітним стає протистояння різного роду угруповань і кланів, особливо – в південно-східних областях України.

Ці складні процеси були значною мірою обумовлені тим, що Україна тривалий час залишалася частиною імперії, що вироджувалася або розпадалася. Але цей процес був, по суті, мирним, і в ньому, за іронією долі, стара комуністична еліта брала участь поряд із значними верствами населення. Хоча, процес проголошення незалежності й досягнення державності ставив низку питань. Одне з них полягало в тому – яким буде устрій України, тобто – чи стане вона унітарною, чи федеративною державою? [10, с. 579]. Важливим було те, що такого роду питання виносились на референдуми. Така практика цілком засвідчувала легітимність рішень, що

приймались. Проте, вже в цей час окремі регіони України, насамперед Донбас, виявляли тенденцію до регіонального відсепарування.

Г. Зімон зауважив, що чітко виражений регіоналізм є характерною ознакою держави та суспільства в Україні. З одного боку, це тягар, котрий ускладнює ухвалення рішень, сприяє стагнації та перешкоджає відверненню внутрішніх і зовнішніх загроз. Проте регіональна роздрібненість створює і шанси – вона спонукає до порозумінь і компромісів. Демократія – єдина сучасна відповідь на виклики, котрі несуть із собою розмаїття, відмінності в походженні, ментальності та очікуваннях майбутнього. Однак усе це правильно лише за умови, що члени спільноти розглядають себе громадянами держави та що внаслідок цього розпад чи відділення не можливі. Проте особливість України полягає в тому, що напружені відносини між регіонами мають досить помітний характер. Після того, як пішла на спад короткочасна ейфорія, пов'язана зі здобуттям Україною незалежності, виявилось, що для багатьох людей на сході та півдні країни Радянський Союз залишився емоційною батьківщиною. Багато хто очікував, що в майбутньому на його місці виникне східнослов'янське об'єднання. Так, згідно з емпіричними дослідженнями лояльностей та ідентичностей, що проводилися на Донбасі, виявилось: 40% мешканців Донецька під час репрезентативного опитування в 1994 році назвали себе радянськими людьми. У цей же час починає зростати регіональна самосвідомість, так у 1994 році 56% визначили себе «донецькими». Донецький регіональний патріотизм діставав систематичну підтримку від місцевого партійного керівництва [8, с. 347, 348]. На думку Т. Л. Нагорняка, в умовах національного та культурного відродження України та розбудови незалежної держави, Донбас залишається вагомим ланкою цих процесів, а його населення відзначається особливою ментальністю, специфічністю територіальної ідентифікації та поліетнічністю культури [12, с. 242].

Розпочатий у кінці 1980-х – на початку 1990-х років процес національного державотворення мав цілу низку особливостей, що відрізняли його від аналогічних процесів, котрі відбувалися в цей період у колишніх республіках

Радянського Союзу. Одною з головних стала проблема консолідації української нації.

Різні за історичними традиціями та політичною культурою частини України мали сформувані єдине суспільство, з єдиними державотворчими пріоритетами й завданнями. Особливо складним було це завдання для таких багатоетнічних регіонів України.

1. Бандурка О. М. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: монографія / О. М. Бандурка, В. А. Греченко. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 304 с.
2. Болбат Т. Діяльність громадських об'єднань Східної України на першому етапі перебудови в СРСР (квітень 1985–1987 рр.) / Т. Болбат // Нові сторінки історії Донбасу: збірник статей. – Кн. 10. – 2003. – С. 109-122. 2003. – № 2. – С. 147-159.
3. Болбат Т. Початок національно-культурного відродження на Сході України (1987–1988 рр.) / Т. Болбат // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – №4. – С. 73-79.
4. Болбат Т. В. Регионы и регионализм в Украине / Т. В. Болбат // Історичні і політологічні дослідження. – 2002. – № 1. – С. 194-201.
5. Вільсон Е. Українці: несподівана нація / Е. Вільсон; пер. з англ. О. Гриценко, Н. Гончаренко. – К.: «КІС», 2004. – 552 с.
6. Грабовський С. Етнічний склад населення та етнічні процеси на Закарпатті в 1945-1990 рр. / С. Грабовський // Український тиждень. – 2012. – № 49. – С. 48-49.
7. Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. М. Вегеша, Ч. Фединець. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.
8. Зімон Г. Демократія та нація: демократія та загрози / Г. Зімон // Україна. Процеси націотворення. Упор. А. Каппелер; пер. з нім. – К.: К. І. С., 2011. – 337-351.
9. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Україно-російське прикордоння, 1870-1990-і роки / Г. Куромія; пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев; передм. Г. Немирі. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с.
10. Магочій П. Р. Історія України / П. Р. Магочій. – К.: Критика, 2007. – 640с.
11. Михайлов В. В. Діяльність неформальних громадських організацій на Півдні України у другій половині 1980-х – 1991 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України» / В. В. Михайлов. – Запоріжжя, 2014. – 20 с.
12. Нагорняк Т. Л. Соціальний портрет Донбасу в посттоталітарний період / Т. Л. Нагорняк // Нові сторінки історії Донбасу: збірник статей. – Кн. 6. – 1998. – С. 242-250.
13. Офіцинський Р. А. Державотворчий процес в Україні 1991-2004 років (на матеріалах періодики

Заходу): дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Офіцинський Роман Андрійович; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2006. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/132446.html>.

14. Пасько І. Плавильний басейн Донецької ідентичності / І. Пасько, Я. Пасько, Г. Коржов // Пасько І. Т. Історія. Нація. Особистість. Вибране: історіософські етюди та манускрипти / І. Т. Пасько // – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім»; Асоціація філософів і

релігієзнавців; Донецьке відділення Центру гуманітарної освіти НАН України, 2013. – С. 269.

15. Тиводар М. П. Закарпаття: народознавчі роздуми / М. П. Тиводар. – Ужгород: Карпати, 1995. – 208 с.

16. Турченко Ф. Г. Запоріжжя на шляху до себе... (Минуле і сучасність в документах та свідченнях учасників подій) / Ф. Г. Турченко. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 368 с.

17. Шпак В. Т. Філософія нашої історії / В. Т. Шпак. – Черкаси: Брама-Україна, 2009. – 304 с.

Марина Хрустальова

УДК 316.362:355(477)

Вплив війни на соціальний інститут сім'ї в Україні

Статтю присвячено визначенню проблеми впливу військових дій на інститут шлюбу в Україні. На теоретичному рівні показано, що проблема має системний характер, наочні та імпліцитні складові. Визначені основні напрямки за якими можливо очікувати змін. Підвищується значення традиційної сім'ї, спрямованої на відтворення людських ресурсів та ресоціалізацію ветеранів. В умовах інформаційного суспільства члени сім'ї стають безпосередніми учасниками військових дій, додатковим комунікативним ресурсом для польових дій військових. Пари громадян України та Росії, мешканців різних регіонів України під впливом політичних та військових обставин, які жили без державної реєстрації шлюбів, офіційно оформлюють стосунки. Сім'я отримує поштовх у бік традиціоналізації й в бік нових форм шлюбів водночас. Зверх тиск ризику породжує нову форму сім'ї.

Ключові слова: сім'я, ризик, війна, шлюб, цивільний шлюб.

Article aims to clarify the content of the hostilities influence problem on the institution of the family in Ukraine. It is theoretically shown, that the problem has systemic character, visual and implicit components. Overpressure of the risk creates a new form of family.

The directions in which we can expect changes in the family in Ukraine were identified. It is claimed that the value of the traditional family, aimed to the reproduction of human resources and re-socialization of veterans, is increasing. In the information-oriented society, all family members become the direct participants of the military operations and additional communicative resources for the military field actions. Couples consisting of citizens of Ukraine and other countries, of the inhabitants of different Ukraine regions, who lived without state registration of marriages, formalize their relations under the political and military circumstances` influence. Explicitly family receives a push towards traditionalization and implicitly - in the direction of new marriage forms.

Key words: family, the risk, war, marriage, civil marriage.

Війна вплинула на хід соціальних перетворень. Еволюційні зміни в суспільстві під впливом процесів інформатизації, глобалізації, консюмеризму зазнали зрушення через вплив стану війни. Навіть там, де військові дії не відбувалися, люди відчували стрес, наслідки якого позначилися на ставленні до життя, до людей, до родини. Особливо сильно вплинула війна на сім'ї, де були учасники бойових дій.

Мета статті - окреслити горизонти проблеми впливу війни на інститут сім'ї, у першу чергу нас цікавить так званий

цивільний шлюб, незареєстроване співжиття чоловіка та жінки.

Актуальність теми визначається необхідністю попередження негативних соціальних наслідків антитерористичної операції, що триває в Україні, для інституту сім'ї.

У часи громадянської війни, Л. Троцький у статті «Від старої сім'ї - до нової» зазначав: «Глибоко руйнівний вплив війни на сім'ю відомо. Війна діє в цьому напрямку вже чисто-механічно, розводячи людей надовго в різні сторони або зводячи їх випадково. В області сімейного побуту перший руйнівний